

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Merikarjalan idea

Evakkojen lahjoittamat muistoesineet, kalastusvälineet ja valokuvat koristivat perinneravintola Konstan Möljän hirsiseiniä, kun Hietalahden telakan lähistölle avatun paikan avajaisia vietettiin syyskuussa 1981. Lämminhenkisen tilaisuuden jatkuessa lausuttiin Merikarjalan syntysanat. Rannikkokarjalaisen pitopöydän äärellä sukupolvet kohtasivat, kun tilaisuuden isäntä intoutui vaihtamaan erään kutsuvieraan kanssa ajatuksia keinoista tehdä luovutetun Karjalan rannikon ja saariston omaleimaista kulttuuria entistä tunnetummaksi. Yksi ratkaisu syntyi jo paikan päällä. Keskustelun osapuolet, elokuva- ja teatteriohjaaja Seppo Huunonen (s. 1939)¹ sekä kansanedustaja ja pitkäaikainen Kouvolan kauppalan- ja kaupunginjohtaja Erkki Tuuli (1914–1994),² kumpikin rannikon siirtoväkeä, sopivat nimittävänsä kotialuettaan julkisuudessa vastaisuudessa johdonmukaisesti Merikarjalaksi.³

Merikarjala viittaa aluenimityksenä Suomenlahden koill isrannikkoon ja -saaristoon. Se herättää mielleyhtymiä seudun omaleimaisesta kulttuurista: muusta Karjalasta erottuneesta elämänmuodosta, joka perustui kalastukseen, merenkulkuun ja muihin rannikon elinkeinoihin. Alueen asukkaille toivat tuloja esimerkiksi satamatoiminta, laivanrakennus, vienti- ja tuontikauppa sekä turismi.⁴

Huunosen ja Tuulen rinnalla merikarjalaisen identiteetin määrittäjiin ja vahvistajiin lukeutui Uuraalaiset ry:n puheenjohtaja Yrjö Lohko, jonka dokumentoivat öljyvärimalaukset Viipurin ulkosaariston ihmisistä ja Uuraan ulkosataman toiminnasta ja ammateista ovat tehneet näkyväksi paikallista elämänmuotoa.⁵ Lohkon evakoilta kokoamia valokuvia ripustettiin kehystettynä Konstan Möljän *Muistojen Möljän* sisustukseksi ja niitä julkaistiin 1980-luvun puolivälissä myös teoksessa *Uuras, muistojen saari – kuvina*.⁶

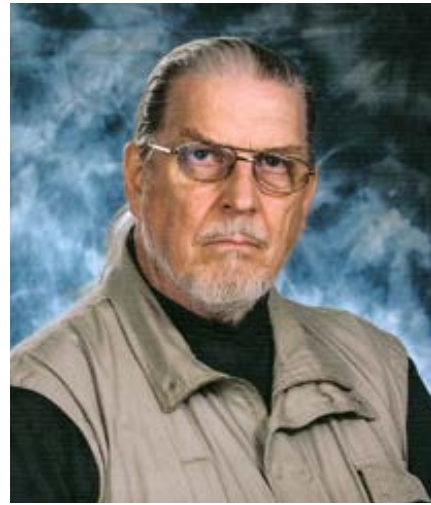
Yhtäältä veneistä, verkoista ja kauppamerenkulun kuvastosta ja toisaalta Kaakkois-Kannakselle kesäasukkaita ja matkailijoita houkuttaneista pitsihuvi-loista alkoi kehkeytyä symbolinen kokonaisuus, johon kiteytyi rannikon mennyt elämäntapa. Kotiseudun menettäminen ja merielinkeinojen hiipuminen loivat tarpeen vaalia sitä hahmottamalla alue kulttuuriseksi kokonaisuudeksi ja nimeämällä se Merikarjalaksi.

Merikarjalaa on konstruoitu taannehtivasti. Alueen nimeämiseen kiteytyy idea Viipurin läänin rannikon ja saariston menneisyydestä kulttuurialueena,

jonka toinen maailmansota lopullisesti hajotti. Kahdesta sotien jälkeisessä Suomessa hahmottuneesta karjalaisesta aluekokonaisuudesta Merikarjalan muodostuminen on ammentanut innoituksensa historiasta ja kulttuurista siinä missä Etelä-Karjalan maakunnan syntyprosessi 1950-luvun taitteessa oli seurausta uusien talousalueiden ja rajaseudun aseman vakiintumisesta. Jälkimmäinen viitto näin pikemmin kohti tulevaisuutta.⁷

Kirjallisuudentutkija Hannes Sihvon (1942–2003) mukaan mielikuviin ja muistoihin Karjalasta on eri aikakausina liittynyt utooppinen elementti.⁸ Sen jatkuvuutta selittävät historian saatossa toistuneet aseelliset selkkaukset ja niistä seuranneet rajamuutokset, joiden ajateltiin erottaneen karjalaisia vastakkaisten sivilisaatioiden alle. Karelianistinen tarkkailija katsoo rajan taakse poikkeuksetta lännestä, mutta täsmällinen kohdealue vaihtelee.⁹ 1800-luvun lopun kansallisromantikko ja 1900-luvun alkuvuosikymmenten heimoromantikko näkivät suomalaisten symbolisen alkukodin Muinais-Karjalan Vienassa ja Aunuksessa, jotka olivat kuuluneet idän piiriin koko historiallisen ajan. Kotia voitiin jäljittää myös Käkisalmen Karjalasta ja pohjoisemmasta Laatokan Karjalasta, jotka olivat läntisen kulttuuripiirin ulkopuolella 1600-luvun alkuun ja jälleen 1700-luvun alusta Venäjän osana.¹⁰ Tapa, jolla rajan taakse saavuttamattomiin jääneen kotiseudun jatkumo täydentyi talvi- ja jatkosotien alueluovutuksissa, poikkesi dramaattisesti edellisistä. Tämä menetys ei ollut historisoiva vaan konkreettinen ja omakohtainen. Alueluovutusten myötä raja pirstoi myös Merikarjalan ja repi seudun väestön enemmistön juuriltaan.

Toisin kuin Suomenlahdelta Vienanmerelle ulottunutta laajaa Muinais-Karjalaa romantisoineet tutkijat ja taiteilijat, Merikarjalan rakentajat ovat eläneet kohdealueensa kulttuurissa ja sitten menettäneet sen.¹¹ Suhde pitkiksi ajoiksi saavuttamattomaksi jääneeseen kotiseutuun on aito ja kokemuksellinen, mutta väistämättä nostalginen.¹² Silti Merikarjalan hahmottamista voi takautuvuutensa puolesta verrata myyttisen ja kuvitteellisen, 1000-luvun taitteen molemmin puolin ajoitetun Muinais-Karjalan luomiseen 1800-luvulla kalevalakultin kulta-ajalla.¹³ Kultakauden karelianistinen taide rinnastuu todellisuuspakoiisiin ja eksotisoiviin kuvauksiin kaukaisten alueiden turmeltumattomista ihmisistä ja luonnosta.¹⁴ Karjalaromantiikan viipyilevät kaskisavut on Merikarjalan menneisyyskuvastossa korvannut dynaaminen meriliikenne, joka laajensi

Seppo Huunonen toimi Merikarjalanhankkeen alullepanijana vuosina 2015–2018.

Taiteilija Yrjö Lohko on kuvannut teoksissaan Viipurin ulkosaariston ihmisiä ja Uuraan ulkosatamaa. Merikarjalan bootsmannit kiinnittämässä laivaa diktaaliin Uuraan satamassa.

väestön kulttuurista kirjoa ja liitti seutua kansainvälisten vaikutteiden piiriin.¹⁵ Suomenlahden koillisrannikon ja ulkosaarten kansankuvauksetkaan eivät edusta pittoreskia kalastajaromantiikkaa, vaan vastineita voi pikemmin hakea Pohjanmeren meri- ja saaristomaalareiden jylhän arkisista, sosiaalisessa realismissaan jopa naturalistisista esityksistä.¹⁶

Huunosen, Tuulen ja Lohkon kaltaisten kotiseutuaktiivien ohella Merikarjalan tunnistamista ja vakiinnuttamista ovat edistäneet luovutetun alueen pitäjäseurat ja muut merialueen siirtoväen yhteisöt, kuten sukuseurat. Valtakunnanpolitiikassa heimotoveriksi koettiin yleiskarjalaiseksi siirtoväen asioiden ajajaksi profiloitunut Johannes Virolainen (1914–2000), joka oli kotoisin Viipurin maalaiskunnan Ylä-Sommeelta.¹⁷ Viipurinlahden saarten perinnettä on vaalinut vuonna 1962 perustettu Ravansaariseura, joka

muun ohessa julkaisee *Lyht'paalu*-lehteä. Niin ikään aktiivisesti merikarjalaisuutta on tuonut esiin vuonna 1955 perustettu Uuraalaiset ry, jonka jäsenkunta koostui alun alkaen Uuraan saaren satamayhteisön siirtoväestä. Sen syystapaa-
misten yhteydessä vakiintui vuotuiseksi rituaaliksi seudun ruokakulttuuria vaaliva hapanlohkojuhla. Vuotuiset ”pyhiinvaellusretket”¹⁸ kotiseudulle aloitettiin 1990-luvun taitteessa ja jatkuvat yhteistyössä Ravansaariseuran ja Uuraan varhaisemman emokunnan Johanneksen pitäjäseuran kanssa edelleen.¹⁹

Uuraalaiset ry laajeni vuonna 2016 Uuras-Killan nimellä merikarjalaista kulttuuria yleisesti vaalivaksi kotiseutuyhdistykseksi. Se katsoo tehtäväkseen nostaa esille entisen Viipurin läänin rannikon ja saariston merellisiä elementtejä eli elämäntavan ja murteen ohella satamien, laivojen, elinkeinojen ja maiseman kulttuuria.²⁰

Uuraalaiset ry:n esityksestä Karjalan Liitto lähetti vuonna 2015 Kotimaisien kielten keskukselle ja Itä-Suomen yliopiston Karjalan tutkimuslaitokselle

Taiteilija Yrjö Lohko on kuvannut maalauksessaan paattikauppiasta tärkeässä työssään.

lausuntopyynnöt Merikarjala-nimen käyttöönottamisesta. Molemmat suhtautuivat aloitteeseen myönteisesti.²¹ Karjalan tutkimuslaitoksen lausunnossa todettiin uusien alueellisten nimitysten heijastavan tarvetta jäsentää maailmaa uudella tavalla. Toimijoita kannustettiin teettämään monialaista tieteellistä tutkimusta, joka tekisi Merikarjalaa tunnetuksi ja toisi nimitykselle merkityksellistä sisältöä. Tulosten toivottiin samalla havainnollistavan näkökulmia, jotka osoittavat uuden käsitteen tarpeellisuuden. Tämä vahvisti tarvetta koota ja analysoida tietoa seudun elämäntavasta ja kulttuurista; etenkin merenkulusta, kalastuksesta ja yleisesti merellisyydestä osana karjalaisten elämää.²²

Syyskuussa 2017 Kotkan Merikeskus Vellamossa järjestetty, suuren yleisön koonnut Merikarjala-seminaari todisti yhteisöllisestä tarpeesta vahvistaa seudun muusta Karjalasta erottuvaa identiteettiä. Professori Maria Lähteenmäki luonnehtikin osallistuvaa yleisöä Merikarjalan tutkimuksen tärkeimmäksi voi-

mavaraksi.²³ Yleisö on luonut Merikarjalalle merkityksiä yhteisöllisesti jaettuna muistin paikkana, jota muistelukerronta ja muu elämyksellinen materiaali, kuten esinekokoelmat, ovat tuottaneet ja rakentaneet uudelleen.²⁴

Edellä esitetyllä tavalla Merikarjala on jo hahmottunut sekä alueellisesti eli territoriaalisesti että symbolisesti. Seudusta on muotoutunut rajoiltaan ja identiteetiltään selkeä kokonaisuus, jota nimi integroi. Tietoisuutta alueesta on 1980-luvulta alkaen vahvistettu niin ulkoisesti kuin sisäisestikin erilaisten instituutioiden²⁵ voimin. Nämä elementit kuuluvat maantieteilijä Anssi Paasin mukaan minkä tahansa alueen institutionalisoitumisprosessiin. Se on jatkuva ja uudistuva tapahtumien sarja, jonka edetessä alue saa vakiintuneen roolin yhteiskunnan tilallisessa rakenteessa ja alueellisessa tietoisuudessa.²⁶ Historiallisena alueena käsitystä Merikarjalasta on vakiinnutettu niissä puitteissa, joissa se on nykypäivästä käsin mahdollista.

Tämän kokoelman artikkelit vastaavat Karjalan tutkimuslaitoksen toiveeseen lähestyä Merikarjalaa monialaisen tutkimuksen avulla. Teoksen tekstit luotaavat Suomenlahden koillisrantojen arkipäivää humanististen tieteiden ja ensisijaisesti historian-, kielten- ja kulttuurintutkimuksen keinoin. Maantieteellisesti rajatun kohdealueen ohella artikkeleita nivoo yhteen merellisyyden tarkastelu karjalaisen ja yleissuomalaisen kulttuurin yhtenä elementtinä. Lukija kulkee kirjoittajien matkassa kolmensadan vuoden mittaisen taipaleen Pietarin kaupungin perustamisesta 1700-luvun rauhantekojen seurauksiin ja Kaakkois-Kannaksen kesähuviloiden idyllistä 1900-luvun raadollisten ympäristökysymysten äärelle. Samalla käy ilmi seudun luonne kulttuurien läpikulkualueena, josta on virrannut uusia vaikutteita niin Karjalan sisämaahan kuin läntiseenkin Suomeen.

Poliittiset rajat eivät tässä kokoelmassa yksioikoisesti erota ja eristä ihmisiä ja kansoja toisistaan, vaan rajaseutua lähestytään vyöhykemäisenä taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen piirinä.²⁷ Merikarjalan tavoin esimerkiksi Puolan, Ukrainan ja Valko-Venäjän osia on kuulunut erilaisiin valtiokokonaisuuksiin. Näiden seutujen poliittisten rajojen sijainti on vaihdellut ja kansojen kulttuurirajat ovat olleet häilyviä nykyaikaan saakka.²⁸ Vastaavasti myös historiallista Merikarjalaa on syytä tarkastella laajana monikulttuurisen ja ylijarjaisen kanssakäymisen alueena, jonka arkielämään valtiolliset vaikuttamis- ja kategorisointiyhteydet eivät aina paljoakaan vaikuttaneet. Identifioitumiseen ja erottautumiseen liittyvät valta-asetelmat ja kulttuuristen kohtaamisten muodot²⁹ ovat kokoelman tekstien keskeisiä lähtökohtia. Yhtä lailla kuin merikarjalaisuutta on luotava ja arvioitava muusta karjalaisuudesta erottuvana identiteettinä, on selvitettävä asukkaiden jokapäiväisiä suhteita länteen, itään ja etelään – niin muuhun Suomeen, Venäjään ja venäläisiin kuin

Suomenlahden etelärannikolle Viroon. Viron ja Merikarjalan sidosta vahvisti vuosisatoja jaettu valtiollinen yhteys, joka jatkui lyhyitä ajanjaksoja lukuun ottamatta 1560-luvulta 1900-luvulle saakka.

Karjalan aluehistorian sodanjälkeistä historiografiaa

Talvi- ja jatkosodan alueluovutukset muuttivat seudun historiankirjoituksen reunaehdoja kokonaisvaltaisesti ja samalla kaksijakoisesti. Toisaalta monet suomalaiset historiantutkijat ottivat ulkopoliittisista syistä etäisyyttä Karjalan lähihistorian tarkasteluun, toisaalta luovutetusta Kannaksesta ja Laatokan Karjalasta tuli siirtoväen piirissä muistojen kultaamaa maata,³⁰ jonka vaiheiden tutkimiseen ohjattiin siirtokarjalaisten säätiöiden tutkimusrahoitusta. Karjalainen tietoisuus vahvistui, kun menetettyjen kotikontujen muistoa haluttiin pitää elävänä uusillakin asuinsijoilla. Monet siirtokarjalaiset vaalivat kanta-alueensa perinteitä ja osallistuivat seuratoimintaan, seurat puolestaan julkaisivat esimerkiksi muistokirjoja, pitäjälehtiä ja pitäjähistorioita.³¹

Pitäjää laajemmat aluehistoriahankkeet käynnistyivät siirtoväen ensimmäisen sukupolven piirissä pian sotien jälkeen. 1950-luvulla kirjoitettiin ammattitutkijoiden voimin luovutetun alueen kihlakuntahistorioita, joiden laatimista koordinoi vuonna 1950 perustettu Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseura.³² Rannikkoalueen kihlakunnista sai kokonaisesityksen vain Äyräpään kihlakunta.³³ Laajan Suomen ja Venäjän Karjalan vaiheita luotaavan kokonaisesityksen kysyntään vastasi Kariston 1980-luvun alkuvuosina julkaisema *Karjala*-sarja (I–V, 1982–1983).

Uusi tilaus luovutetun alueen muistamiseen ja tutkimiseen syntyi Neuvostoliiton hajoamisen myötä. Merikarjalan identiteetin vahvistustyön voi tulkita osaksi uuskarjalaisuutta, jonka kommunistisen suurvallan romahtaminen nosti historia- ja perinnetieteissä. Aaltoa kasvatti myös karjalainen siirtoväki, kun mahdollisuudet luovutetulla alueella käymiseen avautuivat. Modernia karelianismia ilmensivät esimerkiksi kotiseutumatkot, sukupolvelta toiselle siirtynyt muistelukerronta siinä kuin vuosituhanen taitteessa alkanut karjalakirjallisuuden ja -tutkimuksen renessanssikin.³⁴

Kunnianhimoisia Karjalan historian yleisesityksiä ilmestyi jo ensimmäisinä vuosina Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Pekka Nevalaisen, Hannes Sihvon ja Heikki Kirkisen *Karjalan kansan historia* (1994) sekä Nevalaisen ja Sihvon toimittama *Karjala – historia, kansa, kulttuuri* (1998) ohjautuivat uudenlaisiin aineistoihin ja ajankohtaisiin näkökulmiin. Kuluvalla vuosituhanella valmistunut kuusiosainen *Viipurin läänin historia* (I–VI) rajautuu niitä tiukemmin pääosin historiallisten Viipurin ja Käkisalmen läänien alueelle.³⁵ Läänin vaiheita ei

silti tarkastella pelkästään kansallisesta viitekehystä. Jo 1980–1990-luvuilta lähtien Karjalan tutkimuksen paradigmat olivat laajentuneet ylirajaisiksi ja alkaneet tähyillä kaikkialle Itämeren piiriin valtiollisia rajoja ylittäen.³⁶

Karjalaissäätöiden jälkeen tutkimusta ovat rahoittaneet maakunnalliset edunvalvojat, joiden tehtäviin kuului alueellisen kehitystyön ohella jo varhain identiteettikertomusten rakentaminen.³⁷ Tämän teoksen nyky-Suomeen kuuluvan osan vaiheista julkaistiin 2010-luvun alussa kaksiosainen *Kymenlaakson historia*, ja niin ikään modernien talousmaakuntarajojen pohjalta koottiin 2020-luvun taitteessa ilmestynyt *Etelä-Karjalan historia I–II*.³⁸

Maakuntahistorioissa Merikarjalan alueellisia erityispiirteitä on voitu selvittää varsin niukasti, vaikka aiheesta on pitäjä- ja paikallishistorioissa kirjoitettukin.³⁹ Esiteollisen ajan rannikkokarjalaista elämäntapaa on muutoin valottanut laajimmin Yrjö Kaukiainen tutkimuksissaan rantarosvouxsesta ja talonpoikaismerenkulusta. 1900-luvulta Kannaksen itäisen rannikon elämän varjopuolia ja ristiriitaisuuksia puolestaan ovat tuoneet päivänvaloon Juha Rajala ja Maria Lähteenmäki.⁴⁰ Kun suuret suomenruotsalaiset säätöt ovat tukeneet pääasiassa ruotsinkielisten rannikko- ja saaristoseutujen tutkimusta, on Pyhtään itäpuolisen rannikon ja saariston suomenkielisen kansankulttuurin tutkimukselle edelleen tilaa. Sama koskee seudun elämän ja väestörakenteen kosmopoliittisuutta.⁴¹ Vastaavanlaisia kysymyksiä ja laajemmin rantojen muutosta historiallisena asuin- ja kokemuspaikkana ja yhteiskunnallisena tilana on hiljattain analysoinut Maria Lähteenmäen tutkimusryhmä palkitussa antologiassa *Laatokka – Suurjärven kiehtova rantahistoria* (2021).⁴²

Maakuntahistorialliset yleisesitykset ja paikalliset erikoistutkimukset ovat luoneet edellytyksiä Merikarjalan seudun entistä kokonaisvaltaisemmalle tarkastelulle. Käsillä oleva toimitus täyttää karjalaisen rannikkoseudun alue- ja kulttuurihistoriallisen antologian puutetta. Teoksen artikkelit avaavat näkymiä seudun kielioloihin, työelämään, etnisiin suhteisiin, kartanoihin eli hoveihin, kotitalouksiin ja arkipäivän kulttuuriin osana Karjalaa, Suomea ja Itämeren aluetta. Arjen näkökulma nostaa esiin seudun tavallisten ihmisten pyrkimyksiä, merkityksiä ja tarpeita. Kokoelma tuo yhteen humanististen alojen Merikarjala-tutkimusta ja luo edellytyksiä rakentaa vastaisuudessa entistäkin kattavampi kokonaisesitys meren merkityksestä karjalaisen arkielämän historiassa.⁴³

Merikarjalan rajautuminen – yhteys valtapiireihin ja valtioihin

Merikarjala rajautuu oheisen kartan mukaisesti Karjalankannaksen ja Kymenlaakson rannikkoseutuun ja saaristoon. Idässä se ulottuu Kivennavan/Terijoen

Merikarjalan 21 kuntaa 1930-luvun kuntarajojen mukaan. Karttaan on merkitty myös Uudestakirkosta vuonna 1925 erotettu Kanneljärvi sekä vuonna 1911 perustetun Terijoen emäkunta Kivennapa.

Rajajoelle (Siestarjoelle), jossa idän ja lännen valtapiirejä erotti jo Pähkinäsaa-
ren rauhan raja (1323). Lännessä taas Kymijoelle (Pyhtäälle) hahmottui jo var-
hain jonkinlainen heimo-, kulttuuri- ja murreraja. Keskiajalla Merikarjalan
alue kuului laajassa Viipurin linnaläänissä neljän eri voutikunnan ("läänin",
kihlakunnan) alaisuuteen,⁴⁴ ja eri kihlakuntien alueille seutu jakautui myös sen
jälkeen, kun lääniraja oli vuoden 1634 lääniuudistuksessa piirretty ensimmäistä
kertaa Kymijoelle.⁴⁵

Keskiajalla ja uuden ajan varhaisina vuosisatoina Merikarjala oli uskonton-
sa, lakiensa ja hallintojärjestelmänsä puolesta Ruotsin kiinteä osa, vaikka se
läntisen kulttuuripiirin äärilaidalla sijaitsikin. Vuorovaikutus idän Novgorodin
(1470-luvulta Moskovan suuriruhtinaskunnan) ortodoksisten karjalaisten kans-
sa säilyi silti vilkkaana niin sodassa kuin rauhassakin.⁴⁶

Venäjän poliittisen mahdin vahvistuessa Ruotsi menetti Merikarjalan alueen
kokonaisuudessaan kahdessa 1700-luvun alkupuolen sodassa. Suuren Pohjan
sodan (1700–1721) päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa 1721 Ruotsin ja Venä-
jän raja siirtyi pitkälti samalle linjalle missä se kulkee nykyisin, kunnes Venäjä
jatkoivat laajenemistaan vuoden 1743 Turun rauhanteossa Kymijoen länsihaaraan
(Pyhtäälle) saakka.⁴⁷

Niin kutsutun Vanhan Suomen aikana (1721/1743–1811) seutu kuului venäläisen kuvernementtihallinnon alle. Alue säilytti silti monia läntisiä piirteitään, koska Venäjän keisarikunta oli 1700-luvulla aidosti monikansallinen. Joitakin Ruotsin aikaisia oikeuksia jäi voimaan: vuonna 1721 liitetyn alueen asukkaat saivat säilyttää uskontonsa ja vuonna 1743 liitetyllä alueella säilyivät useimmat Ruotsin aikaiset lait ja erioikeudet. Keisarin suosikeilleen lahjoittamien maa-alueiden talonpojat tosin joutuivat verovelvollisiksi isännilleen ja menettivät ajan mittaan tilojensa omistusoikeuden.⁴⁸

Venäjä laajeni Suomen sodan (1808–1809) seurauksena lopulta Pohjanlahdelle saakka; Haminan rauhassa (1809) Ruotsin suomalaiset maakunnat irrotettiin valtiollisesta yhteydestään ja liitettiin Venäjän keisarikuntaan, jonka suuriruhtinaskunnaksi Suomi nimettiin. Pyhtäätä ja Ruotsinpyhtäätä halkonut valtioraja muuttui lääninrajaksi, kun Vanha Suomikin liitettiin Viipurin lääninä Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812. Suomen suuriruhtinaskunnan ja Venäjän keisarikunnan sisäraajaksi tuli Kivennavan (Terijoen) Rajajoki, joka erotti Suomen itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä myös Suomen ja Neuvosto-Venäjän/Neuvostoliiton alueita.⁴⁹

Suomenlahden koillisrannikon keskuksiksi muodostui 1300-luvulta alkaen Viipuri, josta kehittyi myöhemmin kosmopoliittinen kaupan ja kulttuurin kaupunki. 1700-luvulta merikarjalaisen elämänmuodon kehittymistä niin ikään vauhditti Viipuria huomattavammaksi kasvanut kulutuskysynnän keskus, Suomenlahden pohjukkaan Inkerinmaalle noussut keisarikunnan pääkaupunki Pietari. Vastaavasti sen eristäminen uuden, suljetun valtiorajan taakse kiihdytti seudun elinkeinoja 1920-luvulta alkaen.⁵⁰

Pietarin puolustamisen tarpeesta muodostui 1910-luvun taitteessa Merikarjalan itäisimpien kuntien kohtalonkysymys, jonka ratkaisuksi Venäjän hallinto näki seudun liittämisen kiinteästi Venäjän yhteyteen. Asiaa koskevaa päätöstä ei lopulta ehditty panna täytäntöön ennen vuoden 1917 vallankumouksia, ja vastaavasti viivästyi laajempikin hanke koko Viipurin läänin irrottamiseksi Suomen suuriruhtinaskunnasta.⁵¹ Neuvosto-Venäjä tosin esitti Tarton rauhanneuvotteluissa 1920, että Suomi luopuisi Kaakkois-Kannaksen alueista – tässä vaiheessa tuloksetta.⁵²

Uudelleen Suomenlahden ulkosaarille ja Kannaksen itäosaan tähyiltiin rajan takaa, kun vahvistuneen Neuvostoliiton johto alkoi tavoitella Venäjän entisten reuna-alueiden liittämistä neuvostoimperiumin yhteyteen. Keväällä 1939 sen neuvottelijat ilmoittivat Suomen poliittiselle johdolle Stalinin halusta vuokrata Suomenlahden ulkosaaret, ja ennen talvisodan puhkeamista esitettiin vaatimuksia muun muassa Uudellakirkolla sijainneen Inon entisen tukikohdan alueen ja Viipurin takaisen meriseudun luovuttamiseksi. Sinne kohdistuivat

ensimmäiset sotatoimet. Talvisota alkoi Rajajoelta, ja raskasta symboliikkaa oli myös siinä, että nopeiden valloitusten myötä Otto Wille Kuusisen johtaman Suomen kansanhallituksen komentopaikaksi tuli Terijoki.⁵³

Alue, joka tässä kokoelmassa nimetään Merikarjalaksi, kuului samaan esivaltioolliseen valtiopiiriin tai valtiolliseen kokonaisuuteen lähes 600 vuoden ajan. Ennen 1940-lukua näiden rannikko- ja saaristoalueiden sisäinen yhteys oli rikkoutunut vain parinkymmenen vuoden ajaksi vuosina 1721–1743, jolloin seudun itäosa oli jo siirtynyt osaksi Venäjää ja sen läntinen osa kuului vielä Ruotsiin, kunnes sekin liitettiin keisarikuntaan Turun rauhassa vuonna 1743. Vuonna 1809 Venäjän osaksi päätyi muukin Suomi pohjoisimpia alueita lukuun ottamatta. Tuolloin muodostetun Suomen suuriruhtinaskunnan osaksi Merikarjala liitettiin muun Vanhan Suomen mukana vuonna 1812.⁵⁴ Viipurin läänin rajat säilyivät rannikolla entisellään myös Suomen itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten ajan. Merikarjalaisen piirin vuosisatoja kestäneen ja tiivistyneen sidoksen katkaisi lopullisesti vasta toinen maailmansota.

Moskovan (1940) ja Pariisin (1947) rauhanteoissa⁵⁵ Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle kokonaan 14 Merikarjalan kuntaa kaikkiaan 21:sta, samoin valtaosa Säkijärvestä ja Vahvialasta sekä Virolahden itäosia.⁵⁶ Kun luovutetun alueen väestö siirtyi Suomen typistyneiden rajojen sisälle, jäi kotiseudun muistaminen ja sen kulttuuriperinnön vaaliminen siirtokarjalaisten yhteisöjen varaan.

Sotien jälkeisiä kohtaloita

Merikarjalan perintö jatkui talvi- ja jatkosodan jälkeen seudun Suomen puoleisessa osassa, johon jäi seitsemän (nykyisin neljä) toimintakykyistä kuntaa. Viipurista siirtynyt lääninhallitus toimi syksystä 1944 Kymen lääninhallituksen Kotkassa, kunnes maaherranistuin sijoitettiin vuonna 1955 pysyvästi Kouvolaan.⁵⁷ Kotkan kunnallispolitiikassa keskusteltiin 2020-luvun alussa aloitteesta Meri-Karjalan maakunnan luomiseksi. Maakunnan ajateltiin kattavan Etelä-Kymenlaakson ohella Loviisan ja Porvoon.⁵⁸

Kymen läänin rannikkoalue kuuluu 1930-luvulla muodostuneeseen Kymenlaakson (talous)maakuntaan, jota kokosi aikanaan yhteen Kymijoen varsille noussut teollisuus. Koko Kymijoen itäpuolinen alue on silti luettu Karjalaan 1700-luvun alkuun saakka.⁵⁹ Kulttuurista yhteyttä osoittaa esimerkiksi se, että siirtoväkeä hakeutui jo ennen pysyviä sijoituspäätöksiä omatoimisesti Kymen lääniniin asuntopulasta ja kalavesien niukkuudesta huolimatta.⁶⁰

Maanhankintalain (5.5.1945) nojalla laaditussa maanviljelysväestön sijoitussuunnitelmassa merikarjalaisen maataloussiirtoväen sijoitusalue ulottui

Virolahden itäosan asukkaiden sijoitusalueeksi varatulta Virolahdelta Turun ympäristöön, jonne sijoitettiin Johanneksen, Kuolemajärven ja Uudenkirkon maataloussiirtoväkeä. Uudenmaan ruotsinkieliset rannikkoalueet ja niiden mukana Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkalan tukikohta-alue jäivät sijoitusalueen ulkopuolelle. Rannikon siirtoväen sijoituspaikaksi oli kaavailtu Pernajan osista lohkaistavaa Merikoiviston kuntaa, mutta hankkeen kaatoivat kielipoliittiset kiistat.⁶¹

Alueluovutukset vaikeuttivat etelärannikon merikalastajien mahdollisuuksia harjoittaa elinkeinoaan. Jatkosodan jälkeen itäisen Suomenlahden kalastajat joutuivat jakamaan keskenään voimakkaasti supistuneen merialueen, minkä seurauksena riittävän toimeentulon hankkiminen silakanpyynnillä kävi useimmille mahdottomaksi. Esimerkiksi Kymen lääniin siirtoväelle voitiin perustaa vain alle 70 kalastustilaa. Tukalin tilanne oli Virolahdella, jonne sijoitettiin kunnan luovutetun itäosan kalastajasiirtoväkeä. Vaikka yksittäisille kalastajille onnistuttiin vuokraamaan kalavesiä rajavyöhykkeeltä Huovarin saaren ympäriltä, 1950-luvun puoliväliin mennessä pelkästään Virolahdelta hakeutui satoja kalastajia muihin elinkeinoihin. Kehitys ennakoி kalastuselinkeino voimakasta taantumista muillakin Suomen rannikoilla.⁶² Kotiseudun ohella menetettiin lopullisesti perinteinen elämäntapa, jota jo rajan sulkeutuminen 1920-luvulla oli alkanut vähitellen hivuttaa.

Satamatoiminta sen sijaan sai uusia mahdollisuuksia ulkomaankaupan kasvaessa. Uuraan ja Makslahden (Koiviston) satamien aseman Suomen tärkeimpinä puutavaran vientisatamina perivät sotien jälkeen Hamina ja Kotka, joiden satamalaitosta laajennettiin ja ajanmukaistettiin. Aikanaan Viipurin Uuraassa muodostunut satamatyöläisten poliittisen radikalismien perintö sai jatkoa vaaran vuosina Kotkan ahtaajapiireissä.⁶³ Uusi laajenemisvaihe Kotkan satamassa ajoittuu vuosituhannen taitteeseen, jolloin transitoliikenne Venäjälle siivitti sen Itämeren johtavien logistiikkakeskusten joukkoon. Satamalaitos laajeni voimakkaasti myös rajan takana Koivistolla. Sinne ohjatun öljyputken suun äärelle rakennettiin 2000-luvun alussa Venäjän suurin öljynvientisatama Primorsk, jonka toimintaan liittyi huomattavia ympäristöriskejä.⁶⁴ Venäjän hyökättyä Ukrainaan länsimaiden asettamat pakotteet ovat tyrehdyttäneet sataman öljyvientiä.

Sulkeutunut maareitti uuden valtiorajan taakse aukeni rannikkoseudulta vasta kesällä 1958, jolloin avattiin Vaalimaan-Torfjanovkan rajanylityspaikka. Kansainväliseksi raja-asemaksiksi se nimettiin vuonna 1962, mutta sen liikenteen voimakkaan kasvun aika käynnistyi vasta 1980-luvun loppupuolella.⁶⁵ Neuvostoliiton hajoamisesta (1991) seurasi kivulias siirtymätalouden vaihe, jonka aikana Suomen eteläinen raja-alue haki ja saavutti asemaa idän ja lännen

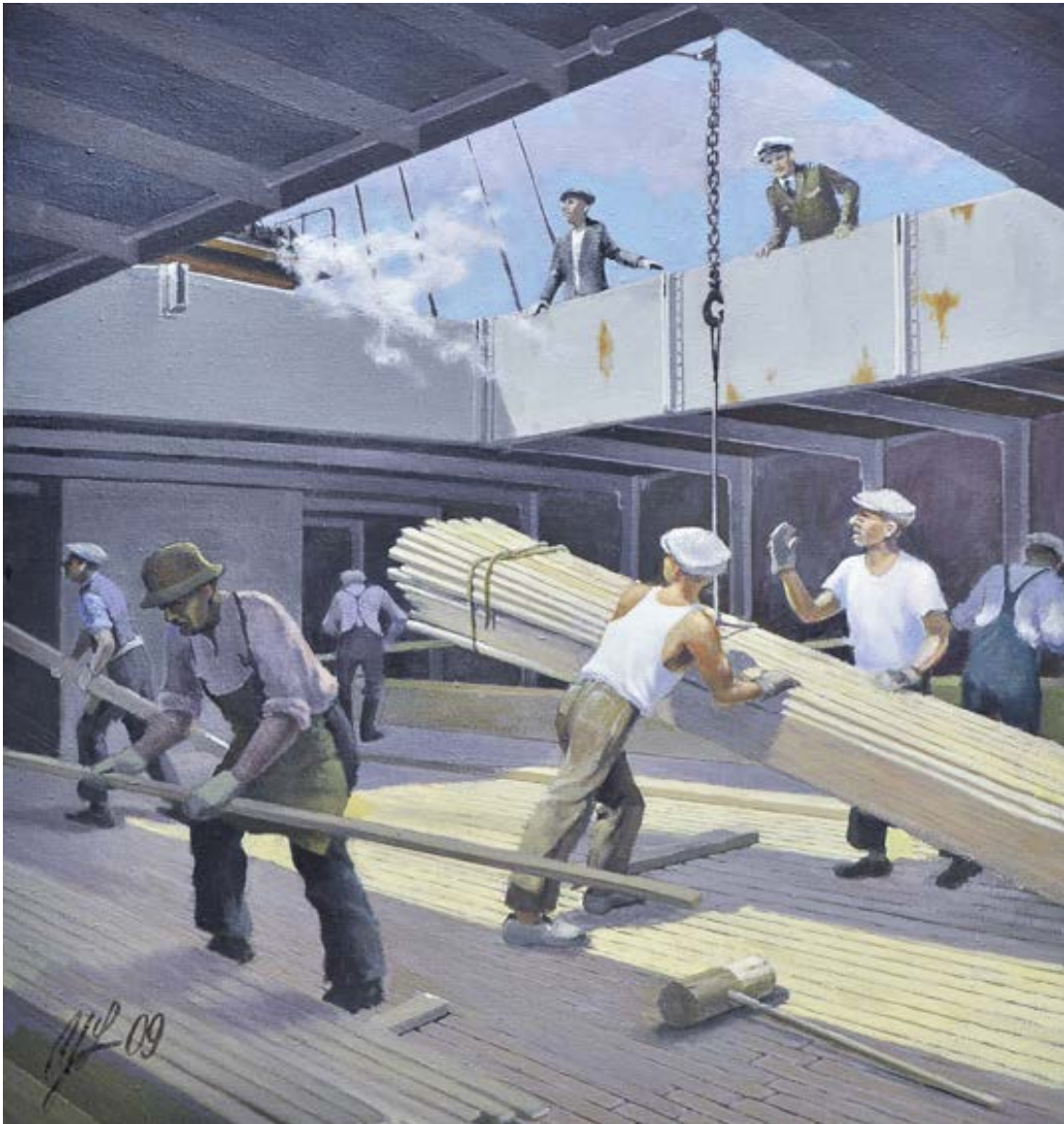
porttikäytävänä. Kun öljyn hinnannousu alkoi 2000-luvun alkuvuosina kasvattaa venäläisen keskiluokan ostovoimaa, rajaliikenne vilkastui entisestään. Satamien konttiliikenne, maanteiden rekkajonot ja turistibussit loivat uuden aikaista kuvaa Merikarjalasta. Kotiseuturetkilleen matkanneet siirtokarjalaiset ja ostosmatkoilleen kulkeneet pietarilaiset kohtasivat muutaman vuosikymmenen ajan saman tien varrella.⁶⁶ Tilanne muuttui yhtäkkisesti 2020-luvun alussa. Koronaviruspandemia ja Venäjän Ukrainassa aloittama hyökkäyssota sekä sen johdosta langetetut pakotteet ja boikotit ovat hiljentäneet liikenteen määräämättömäksi ajaksi.

Merikarjalan kuva tarkentuu

Pietarin läheisyys, Vanhan Suomen aika ja Viipurin monikielisyys muokkasivat Merikarjalasta alueen, jonka kulttuuri ja valtapoliittinen asema poikkesivat muusta Suomesta. Seudun historian omaleimaisuutta ovat korostaneet niin monietnisyys kuin rajaseutuun kohdistuneet poliittiset intressitkin.⁶⁷ Kokoelman tekstit sijoittavat Merikarjalan asukkaiden arkielämää erilaisten kulttuuri- ja talousalueiden vaikutuspiiriin. Miten Pietari ja Itämeren alueen rantavaltiot ovat vaikuttaneet seudun vaiheisiin? Millainen on toisaalta monokulttuurinen, toisaalta monikulttuurinen Merikarjala? Miten arkipäiväinen työ muuttui seudun modernisoituessa? Miten rajan sulkeutuminen bolsevikkivallankumouksen jälkeen vaikutti Karjalankannaksen rannikkoseudun yhteisöihin?⁶⁸

Kokoelman avaa Maria Lähteenmäen artikkeli, joka analysoi aikalaiskokemuksia Terijoen seudun kansainvälis-poliittisen aseman mullistumisesta Suomen itsenäistymisen jälkeen. Meri- ja rannikkohistorian tutkimussuuntauksia luodattaessaan Lähteenmäki osoittaa, kuinka uuden rannikkohistorian lähestymistapa nostaa menneisyydestä esiin teemoja, joita myöhäsyntyisissä muisteluissa on kaihdettu. Muistin politiikka on valikoivaa, eikä siviilien onnettomuuksia, läheisen Kronstadtin tukikohdan sotilaallisia selkkauksia ja arkielämän vaaroja ole ollut syytä nostalgisoida.

Artikkelissa nousevat esiin merenrannan luonto ja kulttuuri ja niiden vastaparina Itämeren uhat ja kansainvälisen tilanteen vaikutus arkipäivän elämänehtoihin. Suomen Kaakkois-Kannaksen rannikkoalueen nopea muutos johti selviämiskamppailuun, kun valtiopoliittinen kehitys vei perinteisen elinkeinotoiminnan edellytyksiä. Suotuisan luonnonympäristön ja siihen liittyvän matkailun varjosta nousevat esille miinavaara, myrskyt, pakolaisuus ja salakuljetus. Katse kohdistuu seudun luonnonoloihin ja 1920-luvulla alkaneisiin pyrkimyksiin rannikon horjuneen ekologisen tasapainon palauttamiseksi.

Taakkaa lasketaan laivan ruumaan. Kansainvälisen kaupan kasvua kuvastavat maalaukset Uuraan sataman lastaajista. Kuvassa Yrjö Lohkon öljyvärimaalaukset 2000-luvulta.

Yrjö Kaukiainen tarkastelee itäisen Suomenlahden muuttoliikkeiden ja kauppasuhteiden luomaa monikulttuurisuutta, mutta muistuttaa myös maa-seutualueiden yksikulttuurisuudesta. Historiallisena aikana itäisen Suomenlahden geopoliittinen asema on muuttunut ja itämerensuomalaisesta sisämerestä on vaiheittain muodostunut nykyisen kaltainen kansainvälisen politiikan

näyttämö. Merikarjalan asemaa ovat määrittäneet etenkin vuosisatoja jatkunut seprakauppa Viron rannikolle sekä Pietarin kasvava kulutuskykyntä 1700-luvulta alkaen. Kontaktit niin itään kuin länteen kuuluvat edelleen paikallisessa murteessa.

Vanha Suomi eli Viipurin lääni on ollut esillä 1800-luvulla erityisesti lahjoitusmaakysymyksen takia. Saman vuosisadan loppupuolta sitä vastoin leimasivat teollistuminen, kaupankäynnin vilkastuminen ja väestönkasvu.⁶⁹ Kansainvälisen kaupan tärkein myyntiartikkeli oli lautatavara, jota Viipurinlahdelle tuotettiin Saimaan alueen hakkuista. Sahatavara kuljettiin lotjilla vuonna 1856 avattua Saimaan kanavaa pitkin, ja työ vaati paljon rahtia liikuttelevia käsiä ja miestyövoimaa. Myös Kymijoen suulle kasvoi suuri teollisuus- ja satamayhdyskunta 1800-luvun lopulla, ja tämän alueen painopiste siirtyi Haminasta vuonna 1879 perustettuun Kotkan kaupunkiin⁷⁰.

Hannu Rastas ja Marjatta Haltia käsittelevät teollistumista Viipurin alueella saha- ja lasiteollisuuden, kemianteollisuuden sekä paperiteollisuuden syntyvaiheiden kautta. Merikarjala on aiemmin tunnettu erityisesti merenkulusta ja kaupasta, vaikka monilla teollisuuden aloilla uraauurtavaa työtä on tehty myös Viipurinlahden rannoilla. Vesisahat olivat tunnetusti suurehkoja ja uuden-aikaisia jo Vanhan Suomen aikana,⁷¹ mutta 1900-luvun taitteessa Viipurissa suunniteltiin ja rakennettiin paperikoneitakin. Pieninä aloina kehittyivät ja uudistuivat 1700–1800-luvuilta alkaen esimerkiksi lasiteollisuus ja kemianteollisuus, jossa valmistuivat kynttilät ja saippuat.

Martti Kosonen tarkastelee Uraan sataman lastaajien järjestäytymistä vuosisadan vaihteessa. Sahateollisuuden ja kansainvälisen kaupan kehitys vaikutti lastaustyöhön ja siihen kytkeytyvään laajaan työläisyhteisöön, joka otti aloitteen lastausurakoiden käsittelystä ja työolojen kehittämistä omiin käsiinsä. Kososen tarkastelemaan ajanjaksoon vuosina 1896–1914 sijoittuu eräänlainen ammatillisen järjestäytymisen kulta-aika, kun lastaajat onnistuivat torjumaan

Lastin purkamista lotjasta lautatarhalle.

työehtojen heikentymisen joukkovoimalla ja yhdistyksiä perustamalla. Tapah-
tunmia sävytti ajoittain myös väkivalta. Kirjoittaja tarkistaa ja päivittää laajan
sanomalehtiaineiston avulla aiemman tutkimuksen näkemyksiä ajanjaksosta.

Kartanoita ja hoveja sijaitsi Terijoen lisäksi Viipurinlahden alueella. Tie-
toa suhteellisen vähän tutkitusta aiheesta täydentää Hannu Rastan artikkeli
Johanneksen pitäjässä sijainneesta Kirjolan hovista, joka tarjoaa näkökulman
ruotsalaisen Nobel-suvun vaikutukseen Merikarjalassa. Ludvig Nobelin leski
Edla Nobel hankki Kirjolan haltuunsa vuonna 1894. Hänen aikanaan kartanon
taloutta kehitettiin määrätietoisesti. Tavoitteena ei ollut vain suvun kesäpai-
kan rakentaminen, vaan myös kokeellisen maatalon muodostaminen. Kirjola
toi seudulle sosiaalista ja sivistyksellistä edistystä muun muassa tarjoamalla
lähiympäristön asukkaille koulutusta.

Työt satamissa, merellä ja meren äärellä näkyvät merikarjalaisen identitee-
tin ilmauksissa, mutta yhtä lailla seudun historiakuvaan ovat jättäneet syvän
jälkensä monenlaiset kulttuuriset ja poliittiset ristiriitaisuudet, kuten Venä-
jän valtapoliittiset intressit.⁷² 1900-luvun alussa poliittiset jännitteet kasvoivat
osin sen seurauksena, että yleinen äänioikeus ja eduskuntavaalien menestys
vahvistivat sosiaalidemokraattien asemaa Suomessa. Myös suomalaisten ja
venäläisten sekä toisaalta ylempien sosiaaliryhmien ja työväestön suhteet olivat
monivivahteiset.⁷³

Pirkko Kanervo luo artikkelissaan katsauksen vuoden 1918 sisällissotaan
merikarjalaisissa kunnissa. Hän taustoittaa sotatoimiin johtanutta poliittista
tilannetta ja kuvaa taistelutoimia Merikarjalan kunnissa. Kanervo selvittää niin
naisten osallistumista punakaarteihin, Merikarjalan alueelta lähteneitä jääkä-
reitä kuin punaisten puolella olleita opettajia. Sisällissodan ristiriitaiset ja tra-
giset tapahtumat heijastuivat seudun elämään seuraavinakin vuosikymmeninä.

Maijaliisa Kalliomäki peilaa Kaakkois-Kannaksen rannikkoalueen kulttuuria
suhteessa kasvavaan metropoliin, Pietariin. Katse tarkentuu paikallisten asuk-
kaiden ruohonjuuritason vuorovaikutukseen pietarilaisten huvilanomistajien
ja muiden kesävieraiden kanssa. Kalliomäki on haastatellut kannakselaisia,
käynyt läpi muistelmia ja kyläkirjoja sekä käyttänyt lähteenään Venäjällä ilmes-
tyneitä kotiseutuaiheisia kirjoituksia ja tutkimuksia luodakseen kuvaa arjessa
muodostuneista kontakteista ja molemminpuolisista kulttuurisen toiseuden
kokemuksista. Erilaisia lähteitä törmäyttämällä tekijä osoittaa monien sotien
jälkeisten muistelutekstien venäläissuhteen poliittisesti värittyneeksi. Aiem-
massa tutkimuksessa vastaavanlaista asenteellisuutta on huomattu esimerkik-
si lahjoitusmaakauden varhaisimmassa historiankirjoituksessa.⁷⁴

Saijaleena Rantanen tarkastelee Viipurin työväenyhdistystä musiikkitoimi-
jana 1900-luvun alussa.⁷⁵ Toisaalta soitonopetuksen tarjoaminen ja järjestötoi-

minta mahdollistivat musiikin harrastamisen Viipurissa yhä laajemmissa kansankerroksissa, toisaalta laulu- ja musiikkijuhlien järjestäminen politisoitui vahvasti vuonna 1908 alkaneella toisella venäläistämiskaudella. Käytännössä musiikintekijät halusivat osallistua tapahtumiin yli luokkarajojen, mutta työväenjärjestön paikallinen johto esti aiheet. Ideologia ja politiikka selättivät musiikin tekemisen halun.

Järjestötoimintaa tarkastelevat myös Paula Penttilä ja Elina Seppälä artikkelissaan ”Marttatyö Viipurinlahden läntisellä rannikkoseudulla”. Vuonna 1899 käynnistynyt marttatoiminta näyttäytyy aluksi käytännöllisenä, omavaraisuutta ja kotien työteliäisyyttä lisänneenä aktiivisuutena. Myöhemmin liike profiloitui myös isänmaalliseksi valistajaksi ja sota-aikana keskeisistä maanpuolustuksen huoltotehtävistä vastanneeksi organisaatioksi.

Kokoelman päättää Riho Grünthalin kielihistoriallinen analyysi Merikarjalan kielten ja murteiden kehityksestä. Teksti osoittaa, kuinka historialliset murrosvaiheet ja kerrostuneet kieliainekset vaikuttivat seudun 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kielitilanteeseen. Rannikon monikulttuurisuus ja vilkkaat meriyhteydet toivat sanastoon aineksia esimerkiksi keskiajan alasaksasta, ja venäjän vaikutus tihentyi vastaavasti Pietarin perustamisen jälkeen.

Kuvaa merikarjalaisesta elämänmuodosta, työnteosta ja kulttuurista täydentävät kaksi katsausartikkelia, Jukka Illmanin ”Alussa oli meri” sekä Virpi Huhtasen ”Meri ol mei pelto”. Illman tarkastelee tekstissään kalastusta ja hylkeenpyyntiä, jotka tuottivat asukkaille ruokaa sekä kauppatavaraa. Tarton rauhan jälkeen kalastusalueet pienenivät huomattavasti, mutta niistä saatiin edelleen merkittävä osa elantoa. Huhtasen kohteena on Koiviston merenkulku ja laivanrakennus. Ne kytkeytyivät talonpoikaiseen elämään niin saumattomasti, ettei erillistä laivanvarustajien yläluokkaa syntynyt. Laivanrakentamisen ja merenkulun taito siirtyi eteenpäin perheissä ja kyläkunnissa, mikä takasi merikarjalaisen elämänmuodon jatkumisen.

Kuvaa Karjalasta ovat luoneet kansallisromantiikan ajoista lähtien aikalaiskokemukset, perinne ja taide siinä kuin ihmistieteellinen tutkimuskin. Näin Karjalasta on muotoutunut sekä moniaineksinen konstruktio että keskusteluvien tulkintojen kokonaisuus. Käsitykset Karjalasta ovat muuttuneet menneen 150 vuoden aikana ja muuttuvat edelleen.⁷⁶ Sotien jälkeen karjalakäsitykset ovat eläneet siirtoväen kokemuksellisen muistelukerronnan ja luovutetulta alueelta tuotujen karjalaisten perinteiden mukana. Mielikuvia esimerkiksi Merikarjalasta on luotu ja vahvistettu myös elokuvan, musiikin, kirjallisuuden ja kuvataiteiden keinoin.⁷⁷ Monimuotoisesta karjalakuvien kokonaisuudesta tämä kuva erottuu kansainvälisyydellään, monietnisyydellään ja dynaamisuudellaan.

Viitteet

- 1 Viipurissa, Uuraassa syntynyt Seppo Huunonen (s. 1939) on nostanut monipuolisesti esille rannikkoseudun merkitystä, yhteisöllisyyttä, ruokakulttuuria ja taidetta. Karjalaisuus ja erityisesti merikarjalaisuus – ja toisaalta kalevalaisuuskin – ovat olleet hänen taiteellisen toimintansa pitkäaikainen ydinteema. Huunonen on julkaissut Uuraan ja Viipurin saariston elämästä dokumenttielokuvan ja kirjan (*Uuras, Viipurin portti maailman merille*) sekä toiminut Merikarjala-hankkeen alullepanijana vuosina 2015–2018. – Koskivirran osuus tekstistä on kirjoitettu Koneen Säätiön hankkeessa Yhteinen menneisyys, erilaiset tulkinnat: Bibliometrinen ja kvalitatiivinen analyysi varhaismodernista Ruotsin valtakunnasta Ruotsin ja Suomen historiografiassa 1860–2020 (Hirsu, Jyväskylän yliopisto). Pekka Suutarin johtamaa Merikarjala-julkaisuhanketta on tukenut Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Karjalan rahasto.
- 2 Erkki Tuuli oli syntynyt Johanneksesta ja varttui Koivistolla. Hän toimi sotien jälkeen Kouvolan kauppalan- ja kaupunginjohtajana (1949–1963), Kokoomuksen kansanedustajana (1954–1966) ja Karjalan Liiton varapuheenjohtajana (1983–1986), minkä jälkeen hänet nimettiin Karjalan liiton kunniapuheenjohtajaksi. Vuosina 1963–1978 hän toimi Patentti- ja rekisterihallituksen pääjohtajana. Keravuori 2007.
- 3 Kappaleen tiedot perustuvat Seppo Huunosen sähköpostihaastatteluun lokakuussa 2019. Suutari 2022.
- 4 Kansalliskirjaston digitoitu Historiallinen sanomalehtikirjasto tuo 19.4.2021 hakusanalla ”Merikarjala” 16 osumaa, joista varhaisin on vuodelta 2016. Ks. myös Huunonen 2016; Hamari et al. 1996; ”Merikarjalaa piirrettiin näkyväksi”. *Karjala* 21.9.2017.
- 5 Suurehko kokoelma maalauksia on teoksessa Huunonen 2015.
- 6 Jokiranta et al. 1985. Ks. myös Wiipuri.fi-sivustolla julkaistava Merikarjala-aiheinen valokuva-aineisto.
- 7 Koskivirta 2010b, 306–310; Pohjonen 2019, 440–550; Kivimäki 2019, 427–434. Karjalan alueista myös esim. Hämynen 1994, 17–27.
- 8 Vrt. Sihvo 2003, 7–9, 406–407.
- 9 Fingerroos 2010.
- 10 Koskivirta 2014c, 399–411; Sihvo 1969, 14–18, 35–36; Sihvo 2003, esim. 11, 154, 157, 219, 239–249, 272. Ohut historiallinen yhteys läntiseen kulttuuripiiriin teki Suomen rajojen sisälle kuuluneesta Laatokan Karjalan Raja-Karjalasta sekä kulttuurisen että poliittisen karelianismin kohdealuetta 1880-luvulta Suomen itsenäistymiseen.
- 11 Fingerroos 2004, 6–7.
- 12 Luovutettuun alueeseen kohdistuneen nostalgian muodoista Grünthal & Korjonen-Kuusipuro 2021; Riikonen 2021; Heikkilä 2021.
- 13 Vrt. Sihvo 2003, 7–9, 406–407.
- 14 Yrjö Hirn näki suuntauksen lähimmäksi vastineeksi Taalainmaan romantiikan ja Paul Gauguinin Tahiti-maalaukset. Hirn 1939; Koskivirta 2014c, 404–405.
- 15 ”Merikarjalaa piirrettiin näkyväksi”. *Karjala* 21.9.2017.
- 16 Skagenin maalareista etenkin Mikael Peter Ancher (1849–1927), Ruotsissa saaristomaalari Axel Sjöberg (1866–1950), Skotlannissa esimerkiksi John McGhie (1867–1952). Esim. Schwarz 1952; Svanholm 2004.
- 17 Häikiö 2001; Katajisto 2017; Virolainen 1993.
- 18 Fingerroos (2010) on kuvannut kotiseutumatkvoja rituaalisina pyhiinvaelluksina.
- 19 Uuras lähisaarineen kuului Johanneksen kuntaan, josta se liitettiin vuonna 1932 Viipurin kaupunkiin. Pitäjäseuroista, Karjalan liitto (s.d.), ”Pitäjäseurat”. Hapanlohkosta myös Riikonen 1996, 137–138.

- 20** ”Merikarjalaisuuden verkot vesillä”. *Johannekselainen* 11/2016, 2. Vrt. myös Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (2003/2020). (<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unescon-sopimus>, viitattu 3.6.2020).
- 21** Kotuksen lausunnossa ehdotettiin kirjoitusasua Meri-Karjala, mutta aloitteen tekijät halusivat kuitenkin jatkaa Merikarjala-muodon käyttöä.
- 22** Karjalan tutkimuslaitos 2015.
- 23** Lähteenmäki 2017; ”Merikarjala täydentää Karjalan kulttuurikuvaa”. *Karjala* 7.9.2017. Toinen Merikarjala-seminaari järjestettiin 3.11.2017 Karjalatalossa, Helsingissä.
- 24** Vrt. Fingerroos 2004, 6–7. Historiantutkija Pierre Noran mukaan muistin paikat luovat uudelleen merkityksiä menneisyyteen sijoittuville ilmiöille. Nora 1998, 609–637.
- 25** Alueella ei ole ylirajaisia hallinnollisia instituutioita. Sen sijaan aluetietoisuutta ovat vahvistaneet yksityisoikeudelliset organisaatiot, kuten pitäjäseurat, kotiseutuyhdistykset ja Karjalan Liitto. Identiteettiä vahvistavat myös Konstan Möljän kaltaiset liikeyritykset.
- 26** Paasi 1986, 30–33; 287.
- 27** Vrt. Katajala 2013, 30–31.
- 28** Brown 2004.
- 29** Hall 1996, 2–3.
- 30** Katajala 2013, 45–53; 71–78.
- 31** Koskivirta 2010a, 273; Parppei 2006.
- 32** Koskivirta 2010a, 272–273.
- 33** Kähönen 1959; Kähönen 1985; Takala 2005; Takala & Sirviö 2012.
- 34** Fingerroos 2010; Sihvo 2003; Fingerroos & Savolainen 2018. Uuskarelianismista myös Parppei 2006.
- 35** Sarjan lähtökohtana ovat Stolbovan rauhan raja 1617 ja Viipurin läänin rajat 1812–1940. Ruotsin suurvaltakaudelta Antti Kujala (2010) tarkastelee lisäksi myös Inkerinmaan kehitystä, ja vieläkin laajempi kohdealue on välttämätöntä varhaisimmassa osassa, joka pohjautuu arkeologiseen tutkimukseen. Historialliselta ajalta sarjan tarkastelu ei ulotu Viaan tai Aunukseen, jotka ovat kuuluneet kautta vuosisatojen Venäjään tai sen edeltäjiin (Novgorod, Moskovan suuriruhtinaskunta).
- 36** *Viipurin läänin historia I–VI* (2003–2014); Katajala 2013, 58, 78–82.
- 37** Paasi 1986, 55–78. Maakuntaliittojen (myöh. maakuntien liittojen) roolien muuttumisesta aluekehitystyössä yleisesti Paasi 1986, 61–78; Etelä-Karjalassa ja Kymenlaaksossa ks. Koskivirta 2010b, 279, 281, 285, 307–310; Koskivirta 2010c, 336, 340–341.
- 38** Paaskoski & Talka 2018; 2019; Kaukiainen 2012.
- 39** Merikarjala täydentää Karjalan kulttuurikuvaa. *Karjala* 7.9.2017. Pitäjähistorioista mainittakoon Kopisto & Paloposki 1967; Kuujo & Lakio 1982; Kaukiainen 1970b; 1975; Favorin 1992; 1999; ks. luettelo Karjalankannaksen luovutetun alueen pitäjä-, muisto- ja kyläkirjoista Lappeenrannan maakuntakirjaston verkkosivulta ”Luovutetun alueen pitäjä- ja kylähistorioita” (2013). 1970-luvun lopulla uudistettiin myös Viipurin kaupungin historian vanhimpia osia ja kirjoitettiin uusia. Viimeisimmät valmistuivat 1980-luvun alussa. Huuskonen et al. 1978; Ruut, Halila et al. 1981.
- 40** Kaukiainen 1970a; 2005; Rajala 2004; Lähteenmäki 2009.
- 41** Esimerkiksi Paaskoski (1998) mainitsee kielirajan kulkeneen Pyhtäällä. Ruotsinkielisen rannikon kansanelämää on kartoitettu melko kattavasti esimerkiksi SLS:n Folkivsstudier-sarjassa.
- 42** Rannikkoyhteisöjen ominaispiirteistä ja rannikkohistorian alasta, ks. Lähteenmäki 2021, 16–21.
- 43** Tulevaisuuden haasteeksi jää vielä esimerkiksi pohjoisen ulottuvuuden tutkimus Vienenmeren rannikolla, jota karjalainen väestö alkoi asuttaa ensimmäisen vuosituhannen lopulla.
- 44** Katajala 2010, 15–16.
- 45** Katajala 2010, 14–15.
- 46** Korpela 2005; Katajala 2010; Kujala 2010.
- 47** Paaskoski 2013a; Karonen 2013b.

- 48** Paaskoski 1997; Karonen 2013a–d; Kaukiainen 2013a–d; Knapas 2013a–b; Paaskoski 2013a–h; Koskivirta 2014a. Tilojen takaisinlunastusprosessista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Myllys 2014.
- 49** Kaukiainen 2014a; Partanen 2010.
- 50** Karonen 2013a; 2013c; Kaukiainen 2013c; Koskivirta 2014b; Wolff 2014a–b; Partanen 2010, 46–47; Hämynen 2010, 134–136.
- 51** Mainio & Koskivirta 2019, 18–20.
- 52** Turtola 2010, 175–176.
- 53** Turtola 2010, 176–177, 180.
- 54** Kuvernementtien rajat muuttuivat useaan otteeseen, mutta Vanhan Suomen viimeisinä aikoina seutu muodosti kokonaisuutena Suomen kuvernementin. Vaiheista yleisesti, ks. *Viipurin lääni II–VI* (erit. Korpela, Katajala, Kujala, Paaskoski, Kaukiainen, Koskivirta, Partanen, Leino-Kaukiainen, Hämynen).
- 55** Näin määritettiin myös jatkosodan päättäneessä Moskovan välirauhansopimuksessa 19.9.1944.
- 56** Viipurin läänin kokonaan ja osittain luovutetuista kunnista Koskivirta 2010a, 265–276.
- 57** Läänin nimi muutettiin Kymen lääniksi keväällä 1945, ja vuonna 1948 toteutetussa lääniuudistuksessa lääniin liitettiin viisi Kymijoen länsipuolista kuntaa. Vuoden 1997 suurläniuudistus teki lopun perinteisistä, pitkälti maakunnallisista lääneistä. Suurläänit lakkautettiin vuoden 2009 lopussa. Koskivirta 2010b, 277–290; 2010c, 344–345.
- 58** *Loviisan Sanomat* 14.7.2021. Pääkirjoitus: ”Loviisa osaksi Meri-Karjalan maakuntaa”.
- 59** Esimerkiksi kartoissa Karjalan eteläosan rajoiksi merkittiin Uudenkaupungin rauhantekoon saakka Neva ja Kymijoki. Aittola 2020. Sen sijaan kansankulttuurin kartastoissa Kymenlaakso on sijoitettu Uuteenmaahan. Rannikolla kansatieteellinen raja kulkee Säkkijärven itäosassa, josta yksittäisiä kyliä jäi Nyky-Suomen puolelle. Sarmela 2007, 590–597. Maakuntarajaa on sittemmin oikaistu Etelä-Karjalassa Miehikkälästä alkaen. Eino Jutikkalan mukaan perinnekarttojen maakuntaraja (”Savon ja Karjalan heimoraja”) olisi alun alkaenkin 1800-luvulla pitänyt sijoittaa keskiaikaisen Viipurin linnaläänin länsirajalla Ristiinan ja Suomenniemen väliin, mutta se sijoitettiin Uudenkaupungin rauhan rajalle. Keskustelua maakuntarajoista ks. Koskivirta 2010b, 310; Koskivirta 2014c, 543 (viite 17). Funktionaalisten talousmaakuntien ja historiallisten / kulttuurimaakuntien eroista Paasi 1986, 55–57, 62–67.
- 60** Koskivirta 2010b, 301–306.
- 61** Nevalainen 2010, 234; Roselius & Tepora 2020.
- 62** Nevalainen 2010, 234–235; Koskivirta 2010b, 317–318.
- 63** Koskivirta 2010b, 297–298, 314–315. Vrt. Kosonen 2022, 196–230.
- 64** Koskivirta 2010d, 369, 372–373.
- 65** Rajaliikenteen vaiheista Koskivirta 2010d, 358–359, 369–374.
- 66** Koskivirta 2010d, 373–379.
- 67** Kaukiainen 2013a–d; 2014a–c.
- 68** Suomenlahden varhaisesta merenkulusta, ks. Huhtamies 2022.
- 69** Kaukiainen 2014a–b.
- 70** Wolff 2014a, 249–289.
- 71** Kuisma 1983.
- 72** Leino-Kaukiainen & Partanen 2014, 468–514.
- 73** Soikkanen 1970; Kujala 2019, 103–138; Vares 2019, 304–338.
- 74** Paaskoski 1997; Karonen 2013a–c; Knapas 2016; Kaukiainen 2014a.
- 75** Aiemmistä näkökulmista työvään musiikkitoiminnan järjestäytymiseen, ks. Rantanen 2013.
- 76** Knuuttila & Suutari 2013; Fingerroos 2010.
- 77** Tarkemmin Wiipuri.fi-sivusto, Merikarjala-kokoelma.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painamattomat lähteet

Karjalan tutkimuslaitos (2015). Kirje Karjalan Liiton hallitukselle. Karjalan tutkimuslaitoksen vastaus lausuntopyyntöön Merikarjala-käsitteen virallistamisesta 3.12.2015.

Lähteenmäki, Maria (2017). Ensimmäisen Merikarjala-seminaarin loppukeskustelu Merikeskus Vellamossa Kotkassa 23.9.2017. Muistiinpanot tekijällä.

Sähköpostihaastattelu: Seppo Huunonen (s. 1939), 1.10.2019, haastattelija Pekka Suutari. Haastattelijan hallussa.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Huunonen, Seppo (2016). ”Karjalaisuus on monihaarainen puu. Merikarjala on ollut sen ja koko Suomen ulkomaankaupan ja kulttuurin vahva oksa”. *Lyhtypaalu* 2016:2, 16–17.

”Loviisa osaksi Meri-Karjalan maakuntaa”. *Loviisan Sanomat* 14.7.2021

”Merikarjala täydentää Karjalan kulttuurikuva”. *Karjala* 7.9.2017.

”Merikarjalaa piirrettiin näkyväksi”. *Karjala* 21.9.2017.

”Merikarjalaisuuden verkot vesillä”. *Johannekselainen* 2016:11.

Verkkolähteet

Aineeton kulttuuriperintö (2003) ”Unescon sopimus”. (<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unescon-sopimus>, viitattu 3.6.2020).

Karjalan Liitto (s. d.) ”Pitäjäseurat”. (<https://www.karjalanliitto.fi/karjalan-liitto/jasenyhteisot/pitajaseurat/>, viitattu 28.4.2021).

Lappeenrannan maakuntakirjasto (2013) ”Luovutetun Etelä-Karjalan pitäjät. Luovutetun alueen pitäjä- ja kylähistorioita”. Luovutetun Etelä-Karjalan pitäjät -verkkosivusto. (<https://www.luovutetunetelakarjalanpitajat.fi/Kirjallisuusluettelo>, viitattu 28.4.2021).

Parppei, Kati (2006). ”Kaunis Karjalamme, laulun laaja kotimaa”. (<https://agricolaverkko.fi/keskustelu/viewtopic.php?t=483>, viitattu 28.4.2021).

Merikarjala-kokonaisuus Wiipuri.fi/Merikarjala. (www.wiipuri.fi, viitattu 29.4.2022).

Tutkimuskirjallisuus

Aittola, Marjatta (2020). *Eurooppalaisen kirjallisuuden mielikuva Karjalasta vuosina 1700–1812*. Oulu: Oulun yliopisto.

Brown, Kate (2004). *A Biography of No Place. From Ethnic Borderland to Soviet Heartland*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.

Favorin, Martti (1992). *Virolahden historia. 2, 1800-luvun puolivälistä Suomen itsenäistymiseen*. Virolahden kunta.

Favorin, Martti (1999). *Virolahden historia. 3, Suomen itsenäisyyden vuosikymmenet vuoteen 1999*. Virolahden kunta.

Fingerroos, Outi (2004). ”Muistojen Karjala – utopiat paikasta”. *Sananjalka* 46 (2004:1), 125–140.

Fingerroos, Outi (2010). *Karjala utopiana*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

- Fingerroos, Outi & Ulla Savolainen (2018).** "Luovutetun Karjalan yllirajainen muisti". *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä*, toim. Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola. Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 1; Sigillum, Bibliotheca Sigillumiana 8. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Sigillum.
- Grünthal, Satu & Kristiina Korjonen-Kuusipuro (2021).** "Viipurilaisuus ja viipurilaiset diasporassa: toimitteen lähtökohtia". *Diasporan Viipuri – Muistojen kaupunki sotien jälkeen*, toim. Satu Grünthal & Kristiina Korjonen-Kuusipuro. VSKST 23. Helsinki: VSKS.
- Hall, Stuart (1996).** "Introduction: Who needs 'identity'?" *Questions of Cultural Identity*. Toim. Stuart Hall & Paul Du Gay. London: Sage Publications, 1–17.
- Hamari, Risto; Martti Korhonen; Timo Miettinen & Ilmari Talve (1996).** *Suomenlahden ulkosaaret: Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari*. Helsinki: SKS.
- Heikkilä, Hannu (2021).** *Mureen kirjeet. Evakkous ja elämäntavan muutos rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle*. JYU Dissertations 375. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hirn, Yrjö (1939).** *Lärt folk och landstrykare i det finska Finlands kulturliv*. Helsingfors: Schildt.
- Huhtamies, Mikko (2022).** *Seitsemäs vyöhyke – Pohjoista merihistoriaa*. Helsinki: Siltala.
- Huunonen, Seppo (toim. 2015).** *Uuras: Viipurin portti maailman merille*. Helsinki: Uuraalaiset ry.
- Huuskonen, Aarne; Viljo Nissilä; Erkki Kuujo & Aimo Halila (1978).** *Viipurin kaupungin historia V. Vuodet 1917–1944*. Helsinki: Torkkelin Säätiö.
- Häikiö, Martti (2001).** "Virolainen, Johannes". *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-000638>, viitattu 29.4.2022).
- Hämynen, Tapio (1994).** "Mikä Karjala?" *Kahden Karjalan välillä, kahden Riikin riitamaalla. Omistettu professori Veijo Saloheimolle hänen täyttäessään 70 vuotta*, toim. Tapio Hämynen. Studia Carelica humanistica 5. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 17–27.
- Hämynen, Tapio (2010).** "Toimeentulo ja elinkeinot Viipurin läänissä 1917–1939". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 89–136.
- Jokiranta, E. (1985).** *Uuras: muistojen saari kuvina*. Helsinki: Uuraalaiset. Karjala I–V (1981–1982). Hämeenlinna: Karisto.
- Karjala – historia, kansa, kulttuuri (1998)*, toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKS:n toimitteita 705. Helsinki: SKS.
- Karjalan kansan historia (1994)*, toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo & Heikki Kirkinen. Helsinki: WSOY.
- Karonen, Petri (2013a–d).** "Jaetun alueen talouselämä" (a); "Vuosien 1741–1743 sota" (b); "Viipurin läänin talouselämä hattujen sodasta 1780-luvulle" (c); "Talouselämä 1780-luvun jälkipuoliskolta Vanhan Suomen ajan loppuun" (d). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Katajala, Kimmo (2010).** "Viipurin Karjala rajamaakuntana". *Suomenlahdelta Laatokalle. Viipurin läänin historia III*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 11–216.
- Katajala, Kimmo (2013).** "Konstruoitu Karjala. Suomalaisen historiantutkimuksen Karjala-paradigmat 1900-luvulla". *Karjala-kuvaa rakentamassa*, toim. Pekka Suutari. SKS:n toimitteita 1389. Helsinki: SKS, 29–82.
- Katajisto, Kati (2017).** *Verraton Virolainen: Johannes Virolainen 1914–2000*. Helsinki: Otava.
- Kaukiainen, Yrjö (1970a).** *Virolahden historia I 1850-luvulle*. Virolahden kunta.
- Kaukiainen, Yrjö (1970b).** *Suomen talonpoikaipurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853)*. Historiallisia tutkimuksia 91. Helsinki: SHS.
- Kaukiainen, Yrjö (1975).** *Koiviston merenkulun historia. Koivisto 1*. Koivikko-Säätiö: Koivistolaisten seura.

- Kaukiainen, Yrjö (2005).** *Rantarosvojen saaristo. Itäinen Suomenlahti 1700-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Kaukiainen, Yrjö (toim. 2012).** *Kymenlaakson historia 2. Rajamaasta maakunnaksi 1810-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Kaukiainen, Yrjö (2013a–d).** "Asutus- ja väestökehitys" (a); "Maalaiskyltien elämän aineelliset puitteet" (b); "Suuren varustelun aika" (c); "Vanha Suomi Pietarin sotilaallisena suojaväyöhykkeenä". *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 198–222, 223–245, 267–285, 352–369.
- Kaukiainen, Yrjö (2014a–c).** "Viipurin lääni palaa Suomeen – Suomi tulee Viipurin lääniin" (a); "Virkavallasta vuorovaikutukseen" (b); "Kurja vai vauras Karjala – taloudellinen kasvu ja elintason nousu Viipurin läänissä" (c). *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, 12–35, 292–298.
- Keravuori, Kirsi (2007).** "Tuuli, Erkki". *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002220>, viitattu 29.4.2022).
- Kivimäki, Ville (2019).** "Sodan synnyttämä maakunta 1936–1952". *Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II*, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita, 280–437.
- Knapas, Rainer (2013a–c).** "Kirkollista ja maallista kulttuuria" (a); "Kaupunkirakentaminen, kartanot ja kirkot" (b); "Opinkäynti ja kulttuurielämä 1800-luvun alun Vanhassa Suomessa" (c). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 164–197, 370–393; 438–448.
- Knapas, Rainer (2016).** "Viipurin kulttuurielämä Vanhan Suomen aikana: historiankirjoitusta ja tutkimusideoita". *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavola & Sanna Supponen. VSKST 18. Helsinki: VSKS, 224–242.
- Knuuttila, Seppo; Helmi Järviuoma & Risto Turunen (2012).** "Johdanto: Monitieteisestä kulttuurihistoriasta tiedeidenväliseen kulttuurimikrohistoriaan". *Syrjäseudun idea. Kulttuurianalyysjä Ilomantsista*, toim. Seppo Knuuttila, Helmi Järviuoma, Anne Logrén & Risto Turunen. SKS:n toimitteita 1384. Helsinki: SKS, 7–14.
- Knuuttila, Seppo & Pekka Suutari (2013).** "Mikä pitää koossa Karjalaa?" *Karjala-kuvaa rakentamassa*, toim. Pekka Suutari. SKS:n toimitteita 1389. Helsinki: SKS, 9–25.
- Kopisto, Aarne & Toivo J. Paloposki (1967).** *Viipurin pitäjän historia 1 vuoteen 1865*. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjöseura.
- Korpela, Jukka (2005).** *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia 2*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.
- Koskivirta, Anu (2010a–d).** "Luovutetun alueen julkisoikeudelliset yhteisöt" (a) "Jäännöslääni eheytyy" (b); "Vahvistuvista aluekeskuksista rakennemuutoksen edelläkävijöiksi" (c); "Rautaesiripun varjosta idän ja lännen porttikäytäväksi" (d). *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 247–276, 277–320, 321–349; 350–389; 528–534.
- Koskivirta, Anu (2014a–c).** "Oikeudenhoito ja käräjöntikulttuuri" (a); "Suomalaisen kulttuurin vahvistuminen" (b); "Karjala kansallisen herätyksen innoittajana" (c). *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö 66–102; 378–98; 399–418, 542–545.
- Koskivirta, Anu (2019).** "Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehdistön kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina". *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Aleksi Mainio. VSKST 24. Helsinki: VSKS, 142–203.
- Kosonen, Martti (2022).** "Uuraan uhmakkaat lastaajat. Tutkimuskirjallisuuden vinoutumat aikalaislähteiden valossa". *Merikarjala – Suomenlahden itäisen rannikon kulttuurinen kohtaamispaikka*, toim. Pekka Suutari. VSKST 24. Helsinki: VSKS, 196–230.

- Kuisma, Markku (1983).** *Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700-luvulla (1721–1772). Tutkimus päätöksentekoprosessista.* Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Kujala, Antti (2010).** "Viipurin lääni, Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa Ruotsin suurvaltakaudella 1617–1710". *Suomenlahdelta Laatokalle. Viipurin läänin historia III*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 239–464.
- Kujala, Antti (2019).** "Viipurin työväenliike vuosina 1899–1907". *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio. VSKST 21. Helsinki: VSKS, 101–136.
- Kuujo, Erkki & Matti Lakio (1982).** *Viipurin pitäjän historia 2 vuodesta 1865.* Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjöseura.
- Kähönen, Ester (1959).** *Vanha Äyräpää I. Vuoteen 1700.* Kirja-Mono. Helsinki: Entisen Äyräpään kihlakunnan historiatoimikunta.
- Kähönen, Ester (1985).** *Vanha Äyräpää II. Vuodet 1700–1870. Entisen Äyräpään kihlakunnan historiatoimikunta.* Helsinki: Kirja-Mono.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2014).** "Mieliäpideryhmistä puolueiksi". *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, 447–467.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Jukka Partanen (2014).** "Tiellä venäläiseen Suomeen". *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, 468–514.
- Lähteenmäki, Maria (2009).** *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944.* Helsinki: SKS.
- Lähteenmäki, Maria (2021).** "Laatokka moniulotteisessa raamissaan". *Laatokka — Suurjärven kiehtova rantahistoria*, toim. Maria Lähteenmäki. Helsinki: SKS.
- Mainio, Alekski & Anu Koskivirta (2019).** "Viipurin poliittiset jännitteet. Tapahtumia ja historiografiaa". *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio. VSKST 21. Helsinki: VSKS, 6–39.
- Myllys, Riikka (2014).** "Lahjoitusmaakysymys". *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, 186–197.
- Nevalainen, Pekka (2010).** "Siirtoväen asuttaminen ja asettuminen Kanta-Suomeen". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 228–.
- Nora, Pierre (1998).** "The Era of Commemoration". *Realms of Memory. The Construction of the French Past. Volume III: Symbols*, toim. Lawrence D. Kritzman. New York: Columbia University Press, 609–637.
- Paaskoski, Jyrki (1997).** *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826.* Bibliotheca Historica 57. Helsinki: SHS.
- Paaskoski, Jyrki (1998).** "Kustaa III Pyhtäällä". *Genos* 69, 180–188.
- Paaskoski, Jyrki (2013a–h).** "Viipurin ja Käkisalmen provinssit" (a); "Vakiintuvat olot" (b); "Elisabet I:n uudistukset" (c); "Valistunut keisarinna Katariina II" (d); "Katariina II:n aluehallintoreformi" (e); "Kartanotalous ja lahjoitusmaatalonpojat" (f); "Epäluuloinen Paavali I" (g); "Uudistaja Aleksanteri I" (h). *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*, toim. Yrjö Kaukiainen et al. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino, 286–309, 310–327; 404–437, 449–472.
- Paaskoski, Jyrki & Anu Talka (2018).** *Rajamaa. Etelä-Karjalan historia I*, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita.
- Paaskoski, Jyrki & Anu Talka (2019).** *Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II*, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita.
- Paasi, Anssi (1986).** *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehitymisestä.* Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Partanen, Jukka (2010).** "Rajalääni". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino VLH 6, 12–53.
- Paavolainen, Pentti (2016).** "Kielisuhteiden muutos Viipurin teatterissa, oopperassa ja musiikkielämässä". *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. VSKST 18. Helsinki: VSKS, 66–97.
- Pohjonen, Juha (2019).** "Uusi rajamaakunta". *Rajamaakunta. Etelä-Karjalan historia II*, toim. Anu Talka & Jyrki Paaskoski. Helsinki: Edita, 437–565.
- Rajala, Juha (2004).** Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917. *Bibliotheca Historica* 87. Helsinki: SKS.
- Rantanen, Saijaleena (2013).** Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Riikonen, H. K. (1996).** "Katseita kotimaahan: Suomi, Karjala ja Virolahti Pentti Saarikosken Ruotsin-kauden tuotannossa". *Sananjalka* 38, 125–139.
- Riikonen, H. K. (2021).** "Ruotsinkieliset kirjailijat Karjalassa ja Viipurissa: aikalaishavaintoja ja nostalgia". *Diasporan Viipuri – Muistojen kaupunki sotien jälkeen*, toim. Satu Grünthal ja Kristiina Korjonen-Kuusipuro. VSKST 23. Helsinki: VSKS.
- Roselius, Aapo & Tuomas Tepora (2020).** *Muukalaisten invaasio: Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*. Helsinki: S & S.
- Ruuth, J. W., Aimo Halila et al. (1981).** Viipurin kaupungin historia IV:2. Helsinki: Torkkelin Säätiö.
- Sarmela, Martti (2007).** *Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. SKS:n toimitteita* 587. Helsinki: SKS. Kolmas, osittain uusittu painos (1. painos 1994).
- Schwartz, Walter (1952).** *Skagen i nordisk kunst: fra Michael Ancher til Ludvig Karsten*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Sihvo, Hannes (1969).** *Karjalan löytäjät*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sihvo, Hannes (2003).** *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. SKS:n toimitteita* 940. Helsinki: SKS.
- Soikkanen, Hannu (1970).** *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Helsinki: Tammi.
- Suutari, Pekka (2022).** Seppo Huunosen haastattelu. Julkaistaan sivustolla Wiipuri.fi samanaikaisesti tämän Merikarjala-teemanumeron kanssa.
- Svanholm, Lise (2004).** *Northern Light: The Skagen Painters*. Gyldendal A/S.
- Takala, Hannu (toim. 2005).** *Äyräpään kihlakunnan esihistoria I. Muinaislöydöt 1847–1944*. Lappeenranta: Vuoksen Vartio.
- Takala, Hannu & Tommi Sirviö (2012).** *Äyräpään kihlakunnan esihistoria II*. Lappeenranta: Vuoksen Vartio.
- Turtola, Martti (2010).** "Viipurin lääni toisessa maailmansodassa". *Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI*, toim. Yrjö Kaukiainen & Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino, 172–227.
- Vares, Vesa (2019).** "Porvarillinen ja demokraattinen maakunta. Luovutetun Karjalan porvarilliset puolueet 1900-luvun alusta vuoteen 1939". *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio. VSKST 21. Helsinki: VSKS, 303–338.
- Virolainen, Johannes (1993).** *Polun varrelta: merkintöjä ja muistikuvia ihmisistä ja tapahtumista*. Helsinki: Otava.
- Wolff, Charlotta (2014a).** "Kaupunkien kulttuuri- ja seurapiirielämä". *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, 350–377.
- Wolff, Charlotta (2014b).** "Kauppa, merenkulku ja liikenne". *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, 249–291.